

РОЗДІЛ III. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1/8

СТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ І СТАТУСУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ СПІЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Безденежна М.Ю., аспірант

*Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджується становлення міжнародно-правового режиму особливого виду природних ресурсів – природних ресурсів спільного використання. Проаналізовано підхід до цього виду ресурсів в історичному контексті і продемонстровано пряму пропорційність розробки правового режиму та ролі певного ресурсу для держави. Дослідження в цій сфері проводилися також такими зарубіжними та вітчизняними авторами, як С. МакКаффри, Д. Онг, Л. Корбут, Ю. Баскін та ін.

Ключові слова: природні ресурси спільного використання, доктрина, водні ресурси, Комісія ООН з міжнародного права, Інститут міжнародного права.

Безденежная М.Ю. СТАНОВЛЕНИЕ РЕЖИМА И СТАТУСА ОБЩИХ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ / Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина

В статье исследуется становления международно-правового режима особого вида природных ресурсов – общих природных ресурсов. Проанализирован подход к этому виду ресурсов в историческом контексте и продемонстрирована прямая пропорциональность разработки правового режима и роли определенного вида ресурсов для государства. Исследования в этой сфере также производились такими зарубежными и отечественными авторами, как С. МакКаффри, Д. Онг, Л. Корбут, Ю. Баскин и др.

Ключевые слова: общие природные ресурсы, доктрина, водные ресурсы, Комиссия международного права ООН, Институт международного права.

Bezdieniezchna M.Y. THE DEVELOPMENT OF THE REGIME OF SHARED NATURAL RESOURCES / Institute of International Relations of Taras Shevchenko Kyiv national university, Ukraine

The article is concentrated on the development of the international legal regime of special type of natural resources – shared natural resources. It dwells on the approach towards the mentioned regime in the historical perspective and establishes the proportionality between the level of development of a regime and the role of the specific resources for a state. Among soviet and foreign research in the field one should mention S. MacCaffrey, D. Ong, L. Korbut, Y. Baskin etc.

Key words: shared natural resources, doctrine, water resources, UN International Law Commission, Institute of International Law.

Природні ресурси спільного використання (далі – ПРСВ) – це ресурси, які перетинають кордони двох чи більше держав, або перебувають у межах виключних економічних зон кількох держав і міжнародних просторах одночасно. Особливість цих ресурсів проявляється в їх фізичних властивостях, адже вони часто не є статичними. Держави мають право спільно їх використовувати, але і при цьому спільно несуть відповідальність за їх збереження.

Перші пам'ятки про врегулювання питань щодо ПРСВ надходять ще зі стародавніх часів. Так, видатним, із точки зору важливості для історії міжнародного права, є договір між месопотамськими містами Лагашем та Уммою, укладений приблизно у 2 500 році до н.е. Договір було укладено з ціллю вирішити спір між містами, пов'язаний із розподілом вод між ними [1]. Також варто згадати давньоіндійські пам'ятки: у старовинних буддійських хроніках III ст. до н.е. міститься проповідь сина індійського імператора Ашоки. Вона проголошувала, що «птахи, які літають у повітрі, і всяка тварина має таке ж рівне право жити і пересуватися в будь-яку частину землі, як і ти. Земля належить людям і всім живим істотам; ти лише опікун її» [2]. У 1909 році між США та Канадою був укладений договір щодо їх спільних прикордонних вод. Цікаво, що ці води розглядалися державами без їх приток [3].

Серед ПРСВ, які стали першим об'єктом регулювання держав, – це поверхневі прісні води. Доктрина абсолютного територіального суверенітету (відома також під назвою «доктрина

Хармона») відстоювала необмежену абсолютну свободу держави використовувати на власний розсуд будь-які транскордонні води в межах власної території. Відповідно, доктрина відстоювалася державами, що розташовані саме вверх за течією. Ця доктрина полягала в наданні права державі, що знаходиться вверх за течією, використовувати воду в бажаній кількості та відповідно до власних національних цілей. Крім того, доктриною передбачалось і право на використання будь-якої кількості води в національних інтересах без наслідків за нанесення шкоди водним ресурсам [1]. Держави вниз за течією, навпаки, аргументували протилежну доктрину – доктрину абсолютної територіальної цілісності. Остання означала, що держави, які розташовані вниз за течією, мають право вимагати потрапляння води на їх територію в абсолютно незміненому природному стані [4]. Третя доктрина – доктрина раніше набутих прав – передбачала можливість для держави, яка внаслідок певних історичних та економічних причин першою почала використовувати водотік, таким чином, могла обмежувати розвиток водокористування з боку інших держав [4]. Ці доктрини виключали можливість для ефективного співробітництва держав і тому не знайшли широкої підтримки держав.

Виникла необхідність результативного примирення інтересів прибережних держав. Поступово була сформована доктрина спільності інтересів, що підтримувала необхідність залучення спільних зусиль усіх прибережних держав при використанні водних ресурсів. Доктрина була сформована на основі справи про річку Одер у 1929 році, у якій Постійна палата міжнародного правосуддя відмітила існування спільності інтересів усіх прибережних держав щодо судноплавної ріки і передбачала повну рівність цих держав у її використанні на всій протяжності та виключення можливості одній з держав користуватися перевагами від такого користування [1]. Не дивлячись на значний крок вперед у розробці доктрин використання вод, все ж дана доктрина мала недолік, адже передбачала наявність згоди прибережних держав на заплановану діяльність однієї з держав.

Поступово почала формуватися найбільш об'єктивна доктрина – доктрина обмеженого територіального суверенітету, – що взяла за основу принцип ненанесення шкоди іншим державам у результаті діяльності на власній території (*sic utere tuo ut alienum non laedas*). Отже, всі держави мають прагнути до користування водними ресурсами таким чином, щоб завдати цим ресурсам найменшої шкоди [5]. Така вихідна позиція – позиція рівності держав – є найбільш гнучкою, і держави мають можливість шукати компроміси при вирішенні проблемних питань.

Перші договори в інших сферах природних ресурсів, зокрема живих природних ресурсів, не можна назвати екоцентричними. Здебільшого вони були спрямовані на уникнення знищення популяцій і мали за мету врегулювати нагальні проблеми, пов'язані в першу чергу з експлуатацією ресурсу. Наприклад, Конвенція про захист птахів, корисних у сільському господарстві 1902 року, Конвенція про регулювання вилову морської та річкової камбали в районі Балтійського моря 1929 року, Договір про збереження і захист котиків 1911 року. У цілому, можна говорити, що спочатку розроблялись здебільшого національні ресурси, тобто суто в межах національного суверенітету. Однак вичерпність більшості з них та вивчення їх особливих властивостей призвели поступово до необхідності експлуатувати більш важкодоступні ресурси (наприклад, ґрунтові води та мінеральні ресурси континентального шельфу), які ще при цьому поділяються ними між собою (найчастіше розташовуються на кордонах).

У 1970-х роках почалося широке обговорення ПРСВ міжнародною спільнотою. Варто виокремити напрямки роботи з розробки та кодифікації норм з регулювання ПРСВ, що велися на міжурядовому рівні (в рамках Комісії міжнародного права (далі – КМП), внесок Генеральної Асамблеї (далі – ГА) та на рівні міжнародних неурядових організацій (Асоціація міжнародного права та Інститут міжнародного права). Цікаво, що країни Руху неприєднання звернули увагу на питання ПРСВ ще в 1973 році на своїй 4-й конференції в Алжирі [6]. Країни погодились, що важливим є розробка ефективного механізму співпраці задля збереження та використання ресурсів, що поділяються між двома або більше державами.

Крім того, Інститут міжнародного права найпершим розпочав роботу над врегулюванням несудноплавного використання міжнародних водотоків. Так, відомо, що спочатку міжнародні річки розглядались в аспекті судноплавства, і «проблема режиму рік зводилась майже виключно до свободи судноплавства»; що стосувалось несудноплавного використання, то – до

питань «встановлення та підтримання державних кордонів» і частково до вилову риби [7]. І не дивлячись на те, що проблема справедливого розподілу спільних водних ресурсів поряд із їх ненавігаційним використанням фігурувала в міждержавних відносинах ще з давніх часів, юридичне врегулювання вона отримала значно пізніше, ніж регламентування навігаційного використання. Так, Інститутом міжнародного права в Мадриді 20 квітня 1911 року була прийнята Декларація про використання міжнародних водотоків для цілей інших, ніж судноплавство (далі – «Мадридська декларація») [8]. Серед інших важливих документів, розроблених Інститутом міжнародного права, варто виділити ухвалену 11 вересня 1961 року в м. Зальцбург Резолюцію про використання міжнародних неморських вод [9].

З 50-х років минулого століття темою несудноплавного використання міжнародних водотоків займалась й інша міжнародна неурядова організація – Асоціація міжнародного права. У результаті тривалого дослідження нею теми в 1966 році на 53-й конференції в Гельсінкі було ухвалено Правила користування водами міжнародних рік (далі – «Гельсінські правила») [10]. Цей документ кодифікує комплекс норм міжнародного права – як щодо судноплавного використання транскордонних водотоків, так і щодо несудноплавних цілей такого використання. Вже у 2004 році Асоціація міжнародного права прийняла Берлінські правила з питань водних ресурсів, які є результатом перегляду Гельсінських правил та інших напрацювань організації в цій сфері [11].

Питання ПРСВ неодноразово поставало на порядку денному ООН. ГА ООН прийняла ряд резолюцій: Резолюція ГА 3129 (XXVIII) від 13 грудня 1973 року стосовно Співробітництва у сфері навколишнього природного середовища щодо природних ресурсів, що поділяються двома або більше державами, Хартія економічних прав і обов'язків держав (Резолюція ГА ООН 3281 (XXIX) 1974 року). У 1974 році за ініціативою Югославії ГА прийняла резолюцію про «Співпрацю у сфері навколишнього природного середовища стосовно спільних природних ресурсів, що поділяються двома або більше державами». А вже резолюція 3129 (XXVIII) від 13 грудня 1973 року уповноважила Генеральну раду Програми ООН із навколишнього середовища (далі – ЮНЕП) взятися до розробки принципів збереження і гармонійного використання ПРСВ, включаючи і систему попереднього оповіщення та консультації. У травні 1978 року Генеральна рада ЮНЕП своїм рішенням 6/14 прийняла остаточну доповідь Міжурядової робочої групи з роботи над Проектом принципів поведінки у сфері навколишнього природного середовища як Рекомендації для держав при збереженні та гармонійному використанні роздільних природних ресурсів [12] (далі – Проект принципів ЮНЕП).

У порядку денному КМП питання ПРСВ фігурує також з 70-х років минулого століття. Очевидна необхідність внеску КМП у розробку права несудноплавного використання міжнародних водотоків визначила напрямок її роботи. КМП, за рекомендацією ГА, розпочала роботу над кодифікацією і прогресивним розвитком права ненавігаційного використання міжнародних водотоків. У період з 1971 по 1994 роки КМП працювала над цією темою. Гельсінські правила значно вплинули на роботу КМП. На основі проекту статей, розроблених КМП, 25 травня 1997 році Шостий Комітет ООН прийняв Конвенцію про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків, яка поки що не набрала чинності.

Зреагувавши на підвищення кількості напружених ситуацій з приводу спільних ресурсів та зародження конфліктів щодо ПРСВ, у 2002 році на 54-й сесії роботи КМП до програми було включено тему «Природні ресурси спільного використання» (англ. – «Shared Natural Resources») [13]. До ресурсів було віднесено транскордонні водоносні горизонти, нафту та газ. При аналізі найефективнішого підходу до кодифікації норм у сфері, Ч. Ямада – Спеціальний доповідач КМП з теми «Природні ресурси спільного використання» – віддав перевагу специфічному підходу до ПРСВ [14]. Він доводив, що між ґрунтовими водами, нафтою та газом існує велика різниця «в різних аспектах, таких як користування та транскордонний вплив від нього, рівень розвитку юридичних норм та місце розташування», що таким чином призводить до «необхідності враховувати особливості та відмінності між цими ресурсами в кожному окремому випадку» [15].

Під час сесії вже в липні 2003 року КМП зосередилась на деталізації теми та обранні найвлучнішої назви для неї. Була висловлена думка, що необхідно переформулювати назву і залишити «Природні ресурси спільного використання (ґрунтові води, нафта та газ)» або

«Природні ресурси спільного використання (замкнені ґрунтові води)» [16]. Звичайно, наріжним каменем, що визначив зміст та обсяг подальшої роботи, були фрази в дужках, які все ж треба було опустити, як тільки остаточний вибір буде зроблено. Ч. Ямада був здивований таким формулювання теми, пам'ятаючи про те, що поняття «роздільні» ресурси «є табу в деяких державах» [17].

Першим об'єктом дослідження КМП стали транскордонні водоносні горизонти. Таким чином, розгляд нафти та газу був відкладений. Так, проект статей про право транскордонних горизонтів КМП схвалила у 2008 році на своїй 60-тій сесії. До роботи над цим проектом долучилися спеціалісти у сфері: геологи, гідрогеологи, метеорологи (ЮНЕСКО, ФАО, Європейська економічна комісія ООН (СЕК ООН) та інші організації) [18].

КМП планує перейти до роботи над нафтою та газом після ухвалення проекту статей про транскордонні водоносні горизонти в другому читанні, як це обговорювалось на попередніх сесіях. Не дивлячись на певне зрушення в роботі – ухвалення проекту статей із права міжнародних водоносних горизонтів КМП, – питання ПРСВ продовжує викликати хвилю дискусій.

Робота над темою ПРСВ набирає все більших масштабів. Причиною тому є очікування, що природні ресурси в межах кордонів ставатимуть все більшим джерелом спорів та суперечок у двадцять першому столітті. Наприклад, виходячи із заяви Норвегії від імені Північних держав на 58-й сесії ГА ООН 4 листопада 2003 року, «без належного форуму та механізмів розв'язання спорів, що стосуються ґрунтових вод, це може стати найбільшою проблемою цього століття. Деякі аналітики стверджують, що так звані «водні війни» можуть стати визначаючим фактором міжнародних відносин найближчим часом» [18]. І прецеденти є: Сирія та Ізраїль з їх протистоянням за Голанські висоти, де бере початок ріка Йордан, що є єдиним джерелом питної води в Ізраїлі; ріка Ніл стала яблуком роздору між Ефіопією, Єгиптом та Суданом.

Таким чином, держави поступово врегульовували життєво необхідні ресурси здебільшого в межах власних кордонів. Так, поверхневі водні ресурси відзначаються найбільш розвинутою нормативною базою на сьогодні, відпрацьованою державами протягом не одного століття. Подальший розвиток держав і вичерпність ресурсів довели необхідність подальшої роботи над розробкою режиму і для інших ресурсів, які до цього не активно фігурували на порядку денному держав, наприклад, ґрунтові води.

ЛІТЕРАТУРА

1. McCaffrey S. The Law of International Watercourses: Non-navigational Uses / S. McCaffrey // London: Oxford University Press, 2001. – P. 598.
2. Kiss A. International Environmental Law / A. Kiss, D. Shelton // Nairobi: UNEP, 2004. – P. 466.
3. Treaty between United States and Great Britain Relating to Boundary Water and Questions Arising Between the United States and Canada of 1909 II [Electronic resource]. – Mode of access: <http://wwwv.greatlakesdirectory.org>. – Title from the screen.
4. Dellapenna J.W. The customary international law of transboundary fresh waters / J.W. Dellapenna // International Journal of Global Environmental Issues. – Vol. 1, Nos. III/IV, 2001. – P. 264-305.
5. Лазервиц Д. Развитие международного водного права: закон Международной комиссии права о ненавигационном использовании международных водотоков / Д. Лазервиц // Юридический сборник НИЦ МКВК. – № 9. – С. 66–83.
6. Economic Declaration adopted by the Fourth Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned Countries, Algiers dated 5-6 September 1973 / United Nations Documents.– A/6300.
7. Баскин Ю.Я. Международно-правовые вопросы использования рек (судоходство, производство электроэнергии, ирригация) / Ю.Я. Баскин // Советский ежегодник международного права 1961г. – М.: Изд-во академии наук СССР, 1962. – С. 252–264.

8. Корбут Л.В. Международные реки – история и современность / Л.В. Корбут, Ю.Я. Баскин // Советский ежегодник международного права 1979 г. – М.: Изд-во «Наука», 1980. – С. 266–273.
9. Resolution on the Use of International Non-Maritime Waters / Sources of international water law, FAO Legislative study 65 // [S.Burchi (edit.)]. – Rome, 1998. – P. 278–279, p. 278.
10. Bogdanovic S. International Law of Water Resources: Contribution of the International Law Association (1954-2000) / Bogdanovic S. – London: Kluwer Law International, 2001. – XXXI, 436 p.
11. Berlin Conference / C.Baker (edit.) [Electronic resource] // ILA Newsletter, 2004. – №21. Mode of access: <http://www.ila-hq.org/download.cfm/docid/96AFE5AD-2B14-4BAE-BBD8E1024E30AAAC>. – Title from the screen.
12. Report of the Intergovernmental Working Group of Experts on Natural Resources Shared by Two or More States on the Work of its Fifth session / United Nations Environmental Programme Governing Council. – Vol.12/2.
13. Report of the International Law Commission on the work of its Fifty-fourth session / International Law Commission. – United Nations Documents A/57/10, 2002.
14. Report International Law Commission on the work of its Fifty-fifth session / Shared natural resources: first report on outlines, by Chusei Yamada. – A/C.4/533.
15. Sixth Committee of the UN General Assembly. Summaries of work of the 58th session [Electronic resource] / Report of the International Law Commission. – Mode of access: www.un.org/law/cod/sixth/58/sixth58.htm. – Title from the screen.
16. Gorove S. The Concept of the Common Heritage of Mankind: a Political, Moral or Legal Innovation / S.Gorove // San Diego Law Review. – V. 9:390, 1972. – P.394.
17. Yamada C. Lecture on Shared Natural Resources at the thirty-ninth session of the IL seminar dated 7 July to 25 July 2003. Quoted from Rainne J. The Work of the International Law Commission on the Shared Natural Resources: the Pursuit of Competence and Relevance // Nordic Journal of International Law. Vol. 75, 2006. – P. 324.
18. Report of the International Law Commission on Its Work on the Sixtieth Session. United Nations / General Assmebly Resolution, 62d Sess.– Supp.No 10. – UN Doc.A/63/10, 2008.

УДК 341.1: 341.388

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИМ КОМЕРЦІЙНИМ ТРИБУНАЛОМ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА І ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Лобовик Б.С., аспірант

*Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті досліджується питання застосування міжнародними комерційними трибуналами ненаціонального права, тобто міжнародного публічного права або загальних принципів права. На прикладі практики трибуналів (наприклад, трибуналу між США та Іраном), проаналізовані ситуація вирішення судом питань щодо застосування трибуналом ненаціонального права, тлумачення ним волі сторін у цьому аспекті.

Ключові слова: ненаціональне право, трибунал, міжнародне публічне право, загальні принципи права, арбітраж.

Лобовик Б.С. ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫМ КОММЕРЧЕСКИМ ТРИБУНАЛОМ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПУБЛИЧНОГО ПРАВА И ОБЩИХ ПРИНЦИПОВ ПРАВА / Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина